
II. POPIS A HODNOCENÍ MAPOVÝCH DĚL

Dějepisné mapy – zkreslený obraz historického poznání?

EVA SEMOTANOVÁ

KLÍČOVÁ SLOVA

dějepisné mapy, dějepisné atlasy, mapový obsah, dějiny kartografie

DĚJEPISNÉ MAPY, SOUČÁST DĚJIN KARTOGRAFIE

Dějepisné (též historické) mapy k českým dějinám se od poloviny 19. století vydávaly formou dějepisných atlasů, jako přílohy v odborné literatuře či samostatné mapové listy,¹ převážně se však jednalo o mapy územního vývoje českých zemí, např. k období Přemyslovců či Lucemburků. Od poloviny 20. století jsou vydávány vědecké dějepisné atlasy, řady školních dějepisných atlasů a školních nástěnných map; po roce 1989 začaly vznikat i dějepisné atlasy pro veřejnost, původní nebo překladové. Dějepisné mapy se rovněž staly součástí odborné literatury (vědeckých publikací či studií jako výstupů základního výzkumu) a školních učebnic.² Výsledky základního výzkumu se tak průběžně transformují do kartografických děl pro školy a veřejnost.

Ne vždy však mohou odrážet kartografická díla pro školy a veřejnost aktuální výsledky historického bádání. Důvodem není jen delší periodicita vydávání školních kartografických

---

1 První český dějepisný atlas zpracoval v Praze roku 1850 Václav Merklas s názvem *Atlas starého světa*, následovaly např. mapa středověkých Čech Františka Palackého z roku 1878, mapa středověkých a raně novověkých Čech a Moravy Jiřího Kalouska z roku 1885 nebo mapy středověké Prahy Václava Vladivoje Tomka z roku 1892. Tyto mapy předcházela o desetiletí dříve ojedinělá dějepisná mapa Čech Alexe Pařízka z roku 1781. Srov. SEMOTANOVÁ, Eva, František Palacký a historická geografie. In: *František Palacký 1798/1998, dějiny a dnešek*, ŠMAHEL, František – DOLEŽALOVÁ, Eva (Eds.), Praha 1999, s. 189–197; SEMOTANOVÁ, Eva, Tři dějepisné mapy Aleše Pařízka z konce 18. století. In: *Historická geografie 32*, ŠIMŮNEK, Robert (Ed.), Praha 2003, s. 69–92; SEMOTANOVÁ, Eva, Dějiny, současnost a perspektivy rekonstrukčních map. In: *Historická geografie 34*, ŠIMŮNEK, Robert (Ed.), Praha 2007, s. 197–215; MOČÍČKOVÁ, Jitka, Dějepisné atlasy v Čechách, součást evropské atlasové kartografie 19. století. In: *Rozpravy NTM 225. Z dějin geodézie a kartografie 18*, ŠVEJDA, Antonín (Ed.), Praha 2016, s. 45–60.

2 Odborníci pracují také s termínem rekonstrukční mapy, který zahrnuje širší škálu tematických map, dotýkajících se kromě historických věd i dalších příbuzných oborů. Je používán např. v historické geografii při studiu historických krajín.

děl a map v učebnicích, ale někdy i rozdílný postoj autorů těchto děl k vybraným otázkám českých dějin a vnímání dobového historického diskursu, případně „usazení“ a přijetí nových teorií a postulátů v historických vědách. Učebnice dějepisu, školní dějepisné atlasy či nástěnné mapy jsou opakovaně vydávány na základě schvalovací doložky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Z nakladatelského pohledu (celková náročnost tvorby dějepisných map) jsou proto publikovány v jen mírně aktualizované podobě řadu let.³ V posledních asi dvou desetiletích se dějepisné mapy k různým tématům z českých dějin začaly objevovat také na internetu (viz dále).

Dějepisné mapy jsou nejen tematickými kartografickými díly, ale patří rovněž do dějin kartografie, neboť mnohé z nich lze již považovat za mapy staré a časová hranice, která je do dějin kartografie zařazuje, se stále posouvá směrem k současnosti.

ZKRESLOVÁNÍ MAPOVÉHO OBSAHU

Dějepisné mapy často odrážely a odrážejí dějiny českých zemí velmi zkresleně, a to z několika důvodů: 1. s postupujícím poznáním v historickém bádání jsou mnohé údaje na dějepisných mapách, které vznikaly před mnoha desetiletími, ale třeba i před několika léty, zastaralé. Nové poznatky mění tzv. historický diskurs, tj. výklad určitého tématu českých či obecných dějin. Je proto zřejmé, že s každou takovou změnou již obsah dějepisné mapy neodpovídá současnému pohledu na sledovanou problematiku. Snad nejvýrazněji se tato skutečnost odráží v mapách, zachycujících dějiny pravěku, případně raného středověku, kde archeologický výzkum postupuje velmi progresivně a s každým novým významným nálezem ztrácí dějepisné mapy,

---

3 Srov. např. BLÁHA, Jan – KOPP, Jan – PTÁČEK, Jan – SEMOTANOVÁ, Eva, Diskuse o kartografické produkci pro školy I., In: *Geografické rozhledy 25*, 2015, č. 1, s. 20–21.

věnované této problematice, na aktuálnosti.⁴ Ale rovněž možnost studovat po roce 1989 zahraniční písemné historické prameny posunula výklad některých dějinných událostí a procesů v českých zemích napříč staletími; 2. paralelně s obecně uznávaným stavem historického diskursu může existovat jiný výklad určité tematiky, případně nemusí být nejnovější úroveň diskursu akceptovaná nebo šířeji známá a na dějepisných mapách se pak odrážejí diskursy jiné nebo již překonané; 3. obsah dějepisných map ovlivňují ideologické proudy a doktríny totalitních režimů, na mapách jsou podávány vybrané informace, upravené (deformované) tak, aby ideologicky působily na historické vědomí společnosti – žáků, studentů a odborné i laické veřejnosti; 4. neprofesionální a neetická tvorba dějepisných map k českým dějinám na internetu; zde je patrná častá neznalost historických faktů, až na výjimky je autorství map anonymní, nejsou respektována autorská práva tak, jak je stanovuje Autorský zákon v České republice, a mapy se přebírají a upravují z různých, převážně neuvedených zdrojů. V obsahu map lze nalézt i osobní, často nacionálně či jinak ideologicky zbarvené smýšlení anonymních autorů.

V každé epoše českých dějin, znázorněné na mapách, lze zaznamenat některé ze čtyř výše uvedených důvodů zkreslování kartografického obsahu. Pro období pravěku je charakteristická nepřetržitá a v poslední době rychlá změna kartografického obsahu díky průběžně aktualizovaným výsledkům archeologického výzkumu, využívajícím zejména v posledních desetiletích řadu nových metod a pracovních postupů.

Delší časový odstup mezi kartografickým zpracováním pak názorně odráží vývoj poznání o dějinách pravěku na dějepisných mapách. Výrazné rozdíly co do obsahu map lze představit např. v odstupu půl staletí v Atlasu československých dějin z roku 1965 a v Akademickém atlasu českých dějin z roku 2014. Např. mapa č. 1 b) Osídlení území ČSSR ve starším a středním paleolitu (Atlas československých dějin) obsahuje mnohem méně lokalit významných nalezišť než o půl století mladší mapa z Akademického atlasu českých dějin, nazvaná Osídlení českých zemí v paleolitu (starší době kamenné). Počátek paleolitu v českých zemích klade Atlas československých dějin do roku 300 000 př. n. l., zatímco Akademický atlas českých dějin do roku 2 500 000 před současností; přitom před starší paleolit posouvá ještě

4 Např. záchranný archeologický výzkum v prostoru nynějšího tunelu Blanka v Praze, ukončený v roce 2014, odkryl nálezy významného pravěkého a středověkého osídlení v Dejvicích. Některé z těchto poznatků, podstatných pro historii Prahy, již bohužel nemohly být uvedeny na dějepisných mapách Akademického atlasu českých dějin, který sice vyšel v témže roce (2014), ale obsah dějepisných map byl uzavřen v roce 2013. SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., *Akademický atlas českých dějin*. Praha 2014, 559 s. ISBN 978-80-200-2183-3; k nálezům v prostoru tunelu Blanka např. *Tunel Blanka z pohledu archeologů – záchranný výzkum v letech 2008–2014*. Dostupné z <www.arup.cas.cz/?p=27101> [cit. 2018-02-14].

paleolit nejstarší. Datace 1 800 000, uvedená na mapě v Akademickém atlasu českých dějin, určená s pomocí paleomagnetického datování se vztahuje k nálezům zatím nejstarších dokladů o existenci příslušníka roku homo v Berouně-Závodí, které byly odhaleny při stavbě dálnice Praha-Plzeň. Je zde patrný zřetelný posun v bádání a použitých metodách, které mimo jiné výrazně aktualizovaly tematický obsah mapy z roku 2014.⁵

K nejnovějším internetovým aplikacím pod hlavičkou digital humanities a Archeologického ústavu Akademie věd ČR, patří Archeologická mapa ČR, informační systém pro sběr, správu a prezentaci dat o archeologických výzkumech na území Česka. Data rovněž obsahují údaje o archeologických lokalitách, zjištěných povrchovým i dálkovým průzkumem. Jakkoliv se nejedná o tradiční kartografické dílo, patří k těm internetovým zdrojům, které (spíše výjimečně) skýtají seriózní, na vědeckých podkladech založené prostorové údaje k dějinám pravěku českých zemí.⁶

Pro období středověku, zejména raného a vrcholného, je v kartografickém znázornění patrná paralelní názorová různost, její přesahy a prolínání. Příklady rozdílných kartografických pojetí téže problematiky jsou uvedeny v této studii; týkají se map českých kmenů (8. století), Velkomoravské říše (9. a počátek 10. století) a panství Slavníkovců (konec 10. století). Nedostatek dochovaných (a již důkladně probádaných) písemných pramenů spolu s absencí mapových zdrojů neumožňuje připravit dostatečně precizní podklady pro kartografické znázornění a mnohdy je třeba spolehnout se jen na výsledky archeologického výzkumu.

Pro období novověku, zejména pro druhou polovinu 20. století, se na řadě dějepisných map projevil před rokem 1989 vliv ideologických proudů a doktrín, vyjádřený prostřednictvím preferencí vybraných témat z národní historie (např. husitství a dělnického hnutí),⁷ zvýraznění tažení Rudé armády při osvobození Československa v letech 1944 a 1945, potlačování zákresu postupu americké armády na území Čech apod. Interpretace historických jevů a procesů tak byla prostřednictvím dějepisných map cíleně upravována.

5 PURŠ, Jaroslav a kol., *Atlas československých dějin*. Praha 1965, mapa 1 b) Osídlení území ČSSR ve starším a středním paleolitu (300 000 až 70 000 let př. n. l.); SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., c. d., mapa I. 1 Osídlení českých zemí v paleolitu (starší době kamenné; 1 800 000 [?] – 10 000 před současností), s. 7.

6 *Archeologická mapa ČR*. Dostupná z <www.lib.cas.cz/dh/db/archeologicka-mapa-ceske-republiky/> [cit. 2018-02-14]. 12. 2. 2018

7 Dělnickému hnutí byl věnován samostatný, ideologicky výrazně ovlivněný Historický atlas revolučního hnutí z roku 1956, srov. MOČÍČKOVÁ, Jitka, *Historický atlas revolučního hnutí – historicko-kartografické dílo jako nástroj politické propagandy v Československu 50. let 20. století*, *Historická geografie* 42, 2016, č. 2, s. 329–368. V Atlasu československých dějin (PURŠ, Jaroslav a kol., c. d.), jsou dělnickému hnutí věnovány samostatné kapitoly pak obsáhlé samostatné kapitoly č. 25, Dělnické hnutí v letech 1848 až 1918. Vztahy Čechů a Slováků do roku 1918 a č. 33 Dělnické a rolnické hnutí v letech 1918 až 1938.

K obecně daným problémům kartografického znázornění dějin českých zemí, především na mapách malých měřítek v atlasových dílech, patří zejména znázornění bitev, vojenských tažení a válečných operací napříč staletími – od středověku (husitské bitvy a tažení) přes raný novověk (třicetiletá válka, války slezské a válka sedmiletá) až k novověku (první a druhá světová válka). Obvyklá změť pohybových značek – šipek a směrovek různých délek a šířek – jejichž správný směr a průběh lze jen těžko ověřit v dostupných historických zdrojích – se často liší a čitelnost map se s ohledem na poměrně velkou hustotu značek výrazně snižuje. Z úsporných důvodů také bývají vojenská tažení a válečné operace vloženy do mapy ve více časových vrstvách; mapy se stávají nepřehledné, jejich výpovědní hodnota klesá.

Např. mapa tažení husitských vojsk v Atlasu československých dějin v měřítku 1: 3 000 000 zachycuje pět časových vrstev husitských výprav v barvách, které jsou obtížně rozeznatelné. Obdobně působí v témže atlasu mapa třicetileté války (tažení v Evropě) ve čtyřech časových vrstvách a měřítku 1:5 000 000. Bylo by možné uvádět mnohé další válečné konflikty, zejména složité vojenské operace druhé světové války, především v Československém vojenském atlasu z roku 1965. Podobně v Akademickém atlasu českých dějin není s ohledem na měřítko map válečných tažení čitelnost na potřebné úrovni.⁸

Konkrétní příklady zkreslování a posunu mapového obsahu jsou v této studii demonstrovány na dějepisných mapách z období raného středověku, týkajících se lokalizace českých kmenů, prostoru Velké Moravy a panství Slavníkovců, na nichž se nové poznatky historických věd a celkový posun poznání projevovaly postupně, často ve fázovém posunu či dokonce paralelně existovaly různé kartografické verze daných témat. Studie se nebude zabývat způsoby kartografického vyjádření historických jevů a procesů, toto samo o sobě významné téma (mapové značky, obsah a struktura mapových vysvětlivek dle tématu a jejich proměny v čase aj.) si bezpochyby zaslouží samostatného zpracování.

MAPY ROZDĚLENÍ ČECH NA KMENY A JEJICH REGIONY V 8. STOLETÍ

Rozdělení Čech na kmeny a jejich regiony v 8. století patří k tématům z českého raného středověku, zachyceným na mapách od druhé poloviny 19. století a zároveň přitažlivým po odbornou i laickou veřejnost svojí vazbou na českou mytologii. Domácí dějepisectví zastávalo v různých variantách (až na Františka Palackého) téměř do konce

8 PURŠ, Jaroslav a kol., c. d.; SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., c. d.; srov. též Československý vojenský atlas, Praha 1965 (1966 rejstřík).

20. století názor, že Čechy byly v 8. století rozděleny na oblasti, obývané různými slovanskými kmeny, např. Čechy, Zličany, Lučany nebo Doudleby, a to na základě studia Kosmovy Kroniky české. Proti této teorii se vymezil historik Dušan Třeštík v devadesátých letech 20. století. Konstatoval, že v prostoru Čech existoval jeden jediný kmen Čechů s více knížaty.⁹ Jeho názory se postupně v soudobém historickém diskursu etablovaly natolik, že až na výjimky potlačily dosavadní přesvědčení o regionálním dělení Čech na kmenová území. Jak se proměny těchto názorů odrážely v kartografickém znázornění?

V roce 1868 zakreslil rozdělení Čech na kmenová území archeolog Jan Erazim Vocel, zakladatel české archeologie, kulturní historik a národní buditel. Mapku Čechy v VIII. a IX. věku připojil jako přílohu ke své práci *Pravěk země České*.¹⁰ Čechy rozdělil na kmenová území, mimo jiné na území Čechů, Zličanů, Pšovánů, Děčanů, Doudlebů a dalších. Ve školních dějepisných atlasech první poloviny 20. století (např. Historicko-zeměpisný atlas školní z roku 1921¹¹) se vyskytují názvy českých kmenů na mapě České kmeny v 10. století. Autoři tak považovali existenci těchto kmenů za oprávněnou ještě v období Velkomoravské říše a vzniku českého státu.

Od poloviny padesátých let (a ještě v osmdesátých letech) 20. století zastával myšlenku kmenových území významný český archeolog Rudolf Turek;¹² jeho kartografické znázornění se pak opakovalo v mnoha odborných publikacích.¹³ Na rozdíl od Erazima Vocela však znázornil území Doudlebů na výrazně větším prostoru, zahrnujícím celé jižní Čechy i část Čech západních.

Vědecký Atlas československých dějin z roku 1965 zobrazuje na mapě 3b) Etnické poměry ve střední Evropě do počátku X. století pouze názvy kmenů, Doudlebi přitom dle mapy obývali obdobný rozsah Čech, jak jej stanovil Rudolf Turek. Školní dějepisné atlasy, vydané po polovině 20. století, kmenovou teorii reflektovaly, kladly však členění země na kmeny již do 6. století nebo umístily do mapy jen názvy dvou kmenů, Čechů a Zličanů, bez vymezení hranic.¹⁴

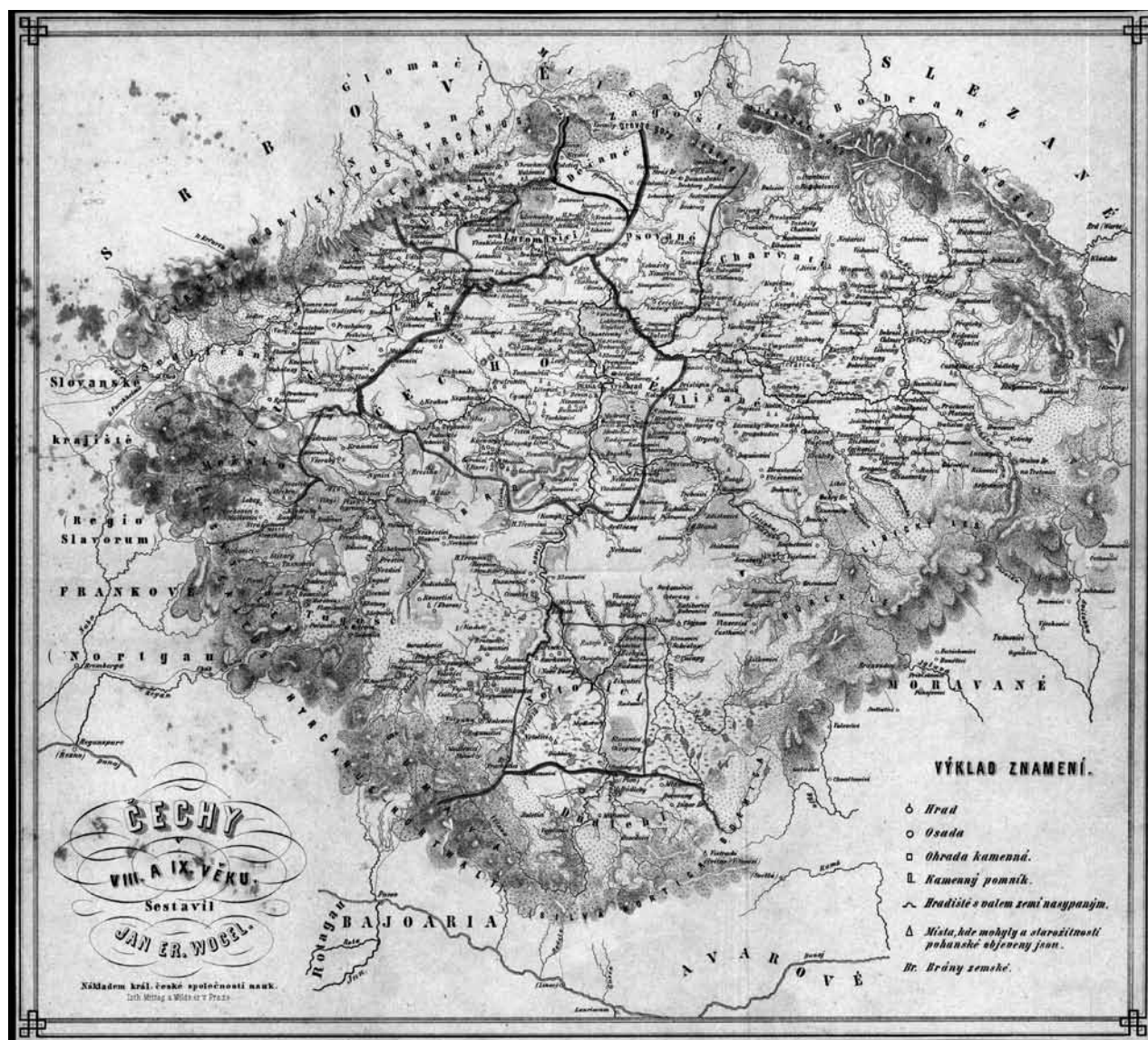
9 TŘEŠTÍK, Dušan, *Počátky Přemyslovců*. Praha 1997, ISBN 80-7106-138-7.
10 VOCEL, Jan Erazim, *Pravěk země české*. Praha 1868.

11 KAMENÍČEK, František – HORÁK, Bohuslav, *Historicko-zeměpisný atlas školní*. Praha 1921, mapa IV. 2.

12 TUREK, Rudolf, Kmenová území v Čechách, *Časopis Národního muzea* 121, 1952, s. 13–50; TUREK, Rudolf, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963; TUREK, Rudolf, *Čechy v raném středověku*. Praha 1982; srov. TŘEŠTÍK, Dušan, c. d., s. 59, ISBN 80-7106-138-7.

13 Např. VANČURA, Jiří, *Hradčany, Pražský hrad*. Praha 1976, obr. 17 Slovanské kmeny v Čechách, s. 31.

14 PURŠ, Jaroslav a kol., c. d., mapa 3b) *Etnické poměry ve střední Evropě do počátku 10. století*; MUSÍLEK, Jan, *Školní atlas československých dějin*. Praha 1959 (a další vydání), mapa na s. 2 Kmenové osídlení na území ČSR (v 6. stol.) – Doudlebi dle této mapy sídlili na rozsáhlém území jižních Čech; KLÍMOVÁ, Eva, *Dějepisný atlas pro 5. ročník*. 6. vyd. Praha 1989 (MEDKOVÁ, Marie, 1. vyd. Praha 1980), 24 s. ISBN 80-7011-002-3.

Obr. 1 Čechy v VIII. a IX. věku, příloha publikace Jana Erazima Vocela *Pravěk země české* z roku 1868 (soukromá sbírka Vladimíra Daněčka)

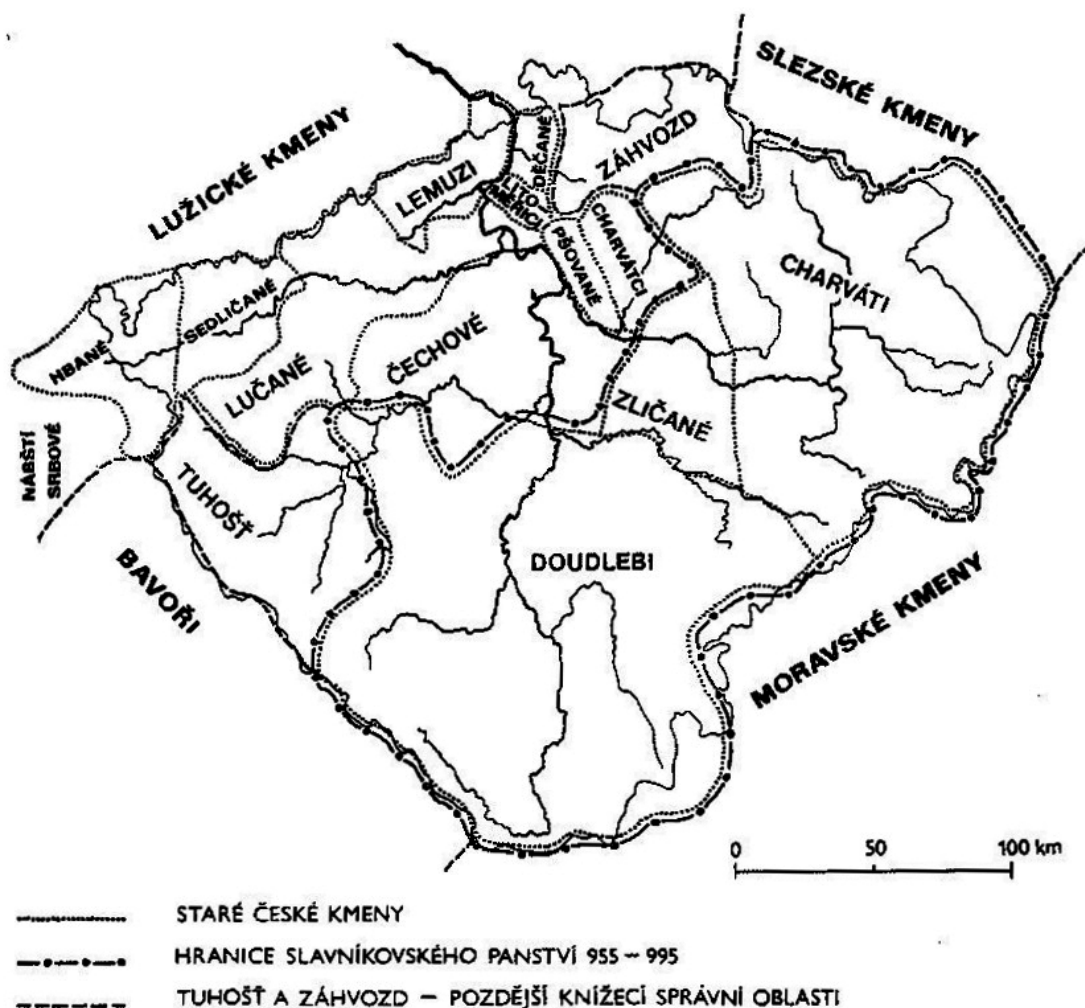
Od druhé poloviny devadesátých let 20. století, kdy v historickém diskursu převážil názor Dušana Třeštíka, se mapy kmenových území nevyskytují ani ve vědeckých, ani ve školních dějepisných atlasech. Přesto se stále v některých pracích rozdělení Čech na kmeny objevuje; laická, ale zčásti i odborná veřejnost spatřuje v existenci českých kmenů historickou tradici ve spojení se starými pověstmi českými. Archeolog Petr Randus publikoval na internetu mapu *Předpokládaná česká kmenová území* (po korekci). 8. až 11. století s podnázvem *Předpokládaná kmenová území*. Poslední verze teorie o českých kmenech podle Rudolfa Turka (1982, s. 40) s korekcí Petra Randuse (2007). V textovém komentáři vysvětlil návrhy změn území českých kmenů ve vztahu k mapě Rudolfa

Turka a jednoznačně se přitom s teorií o českých kmenech ztotožnil.¹⁵

MAPY VELKOMORAVSKÁ ŘÍŠE V 9. A NA POČÁTKU 10. STOLETÍ

Mnohem výrazněji jsou – oproti mapám českých kmenů – patrné rozdíly v kartografickém znázornění Velkomoravské říše (Velké Moravy) v 9. a na počátku 10. století. Velká Morava se těší velké pozornosti odborné i laické veřejnosti, zejména s ohledem na charakter říše jako významného

¹⁵ *Předpokládaná česká kmenová území (po korekci). 8. až 11. století. Předpokládaná kmenová území. Poslední verze teorie o českých kmenech podle Rudolfa Turka (1982, s. 40) s korekcí Petra Randuse (2007). Dostupné z www.moraviamagna.cz/mapky/m_ckmenu.htm; srov. též http://www.moraviamagna.cz/mapky/m_cmyty.htm [cit. 2018-02-14].*

Obr. 2 Mapa českých kmenů v 10. století podle Rudolfa Turka (TUREK, Rudolf, Slavníkovci a jejich panství, Hradec Králové 1982, s. 11)

předstátního celku na území Česka, na cyrilometodějskou tradici, osobnost knížete Svatopluka I. (pověst o Svatoplukových prutech) a rovněž na exkluzivní archeologické nálezy typu skvostně zdobených zlatých či stříbrných gombíků, reliktní církevní architektury apod. Zachytit kartograficky hranice Velké Moravy je však velmi obtížné. Písemné doklady podávají o velkomoravském území jen velmi skromné a z kartografického hlediska nepřesné údaje. Badatelé proto převážně pracují s výsledky archeologického výzkumu, který napomáhá prostor tehdejší říše konkretizovat. S datací dějepisných map Velké Moravy se v průběhu 20. století liší i znázornění jejího rozsahu.

Jádro Velké Moravy je na většině dějepisných map situováno do moravských úvalů a Ponitří v okolí hlavních historicky doložených mocenských center, Starého Města u Uherského Hradiště, Valů u Mikulčic a Nitry. Poměrně shodně jsou zobrazovány Čechy, připojené k Velké Moravě

ve třetí čtvrtině 9. století. Další, na Velké Moravě údajně závislá území, jsou obvykle zakreslena rozdílně a liší se záběrem území na východním Slovensku a v příhraničních prostorách s dnešním Německem, Polskem a Maďarskem. Vyznačení dalšího území s nejistou příslušností k Velké Moravě (dnešní polské Slezsko a oblast jižně od Balatonu) je již co do umístění hraničních čar do map pouhou spekulací.

Jen velmi rámcově, linií, která je přerušovaná, vymezuje hranice Velké Moravy jedna z jejích nejstarších dějepisných map v Historicko-zeměpisném atlasu školním z roku 1921.¹⁶ Je zřejmé, že dosavadní poznatky o rozsahu říše neumožňovaly přesnější kartografické zpracování, soustavnější výzkum zde začal od roku 1928, zvláště pak na sklonku čtyřicátých let 20. století. Je to jistě jeden z důvodů, proč souvisleji zachycují prostor Velké Moravy dějepisné

16 KAMENÍČEK, František – HORÁK, Bohuslav, c. d., mapa IV. 2.

Obr. 3 Mapa IV. 2 České kmeny v 10. století s hranicemi českých kmenů a Velkomoravské říše, Historicko-geografický atlas školní Františka Kameníčka a Bohuslava Horáka z roku 1921 (soukromá sbírka Evy Semotanové)

mapy až od druhé poloviny 20. století, kdy archeologický výzkum v prostoru Valů u Mikulčic výrazně pokročil a dodnes se Velká Morava těší v archeologické komunitě velké pozornosti.

Poměrná shoda v kartografickém znázornění Velké Moravy panuje u map z Atlasu československých dějin (1965), školních dějepisných atlasů před i po roce 1989 (s výjimkou Dějepisného atlasu pro 5. ročník z roku 1980 a později), z Akademického atlasu českých dějin a z publikace Pavla Kouřila a kolektivu Velká Morava a počátky křesťanství (obojí z roku 2014) – zde je zřetelný větší přesah území do prostoru tehdejších srbských kmenů (část dnešního Saska).¹⁷

Naopak velké rozdíly jsou patrné u mapy Velké Moravy v Přehledu československých dějin z roku 1960, kde severozápadní část závislého území vyběhá do dnešního Saska poměrně hluboko. Podobně jsou zakresleny tyto hranice na mapě Dějepisného atlasu pro 5. ročník z roku 1980. V Přehledu dějin Československa z roku 1980 část tohoto území zcela chybí. Odlišné jsou i hranice Velké Moravy na mapě v Dějinách země koruny české, svazek z roku 1992, a to téměř ve všech směrech od jádra říše.

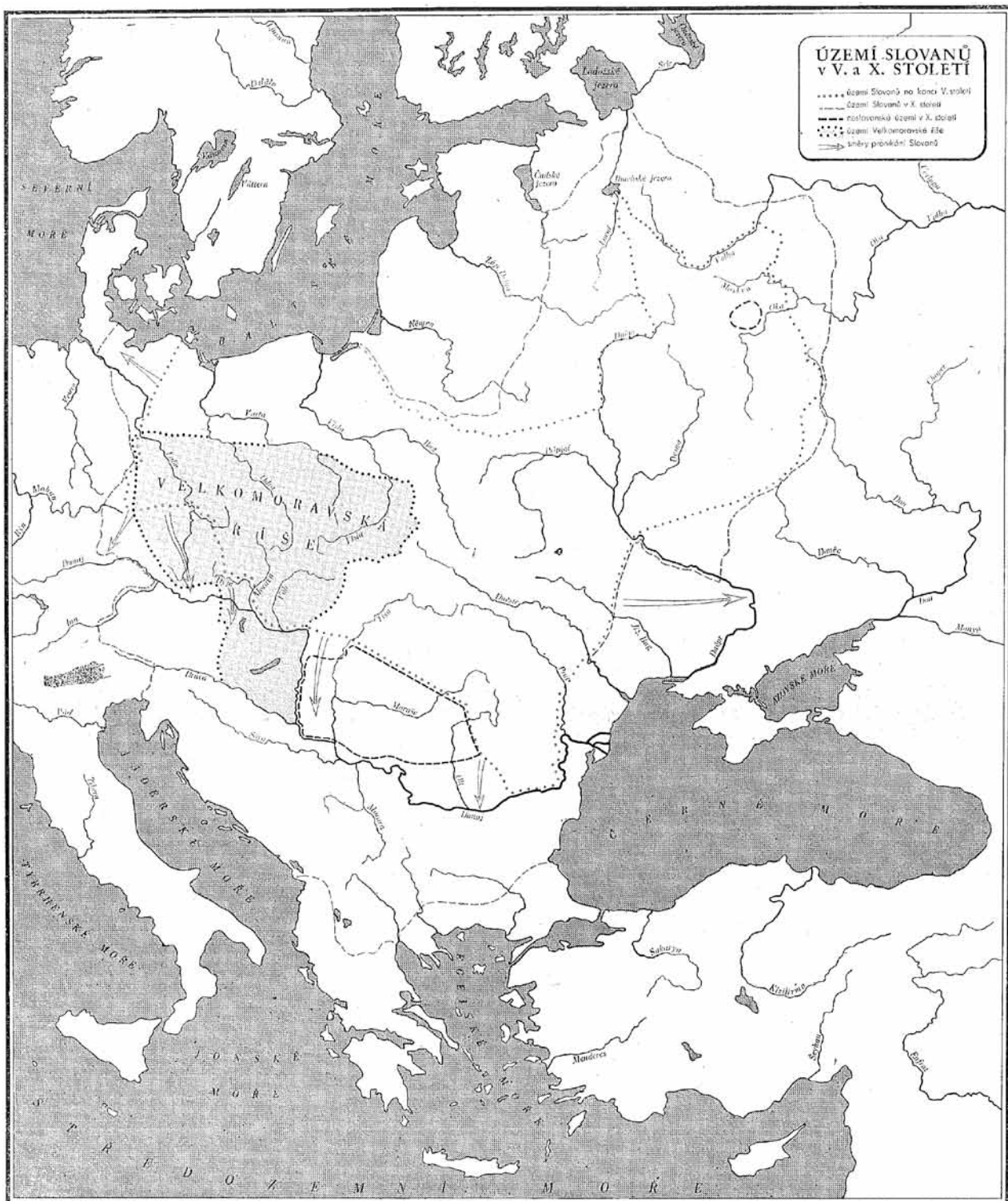
17 PURŠ, Jaroslav a kol., c. d., mapa 3 e) Velká Morava v IX. století; SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., c. d., mapa II. 2 Velká Morava v 9. století, s. 39; KOUŘIL, Pavel a kol., *Velká Morava a počátky křesťanství*. Brno 2014, s. 12-13, ISBN 978-8086023-53-3.

Slovenští historikové obvykle situují jádro Velké Moravy do Nitry a Ponitří a rozšiřují její území výrazně na jihovýchod přes Maďarsko až k Bulharsku, příkladem může být mapa v monografii Petera Köny z roku 2013.¹⁸

Bohužel za pokleslou „lidovou tvořivost“ lze označit nejrůznější přehledné mapky Velké Moravy, prezentované na internetu. Je politováníhodné, že se za dějepisné mapy vydává změt pouhých náčrtků bez textového výkladu a uvedení zdrojů, včetně nacionalistických komentářů. Výjimku tvoří např. internetová mapa Územní vývoj Velké Moravy v letech 855-892 z portálu Moravia Magna, kde jsou rovněž prezentovány mapky českých kmenů Petra Randuse (viz výše). Tento portál lze považovat za součást solidních popularizačních materiálů k české historii.¹⁹

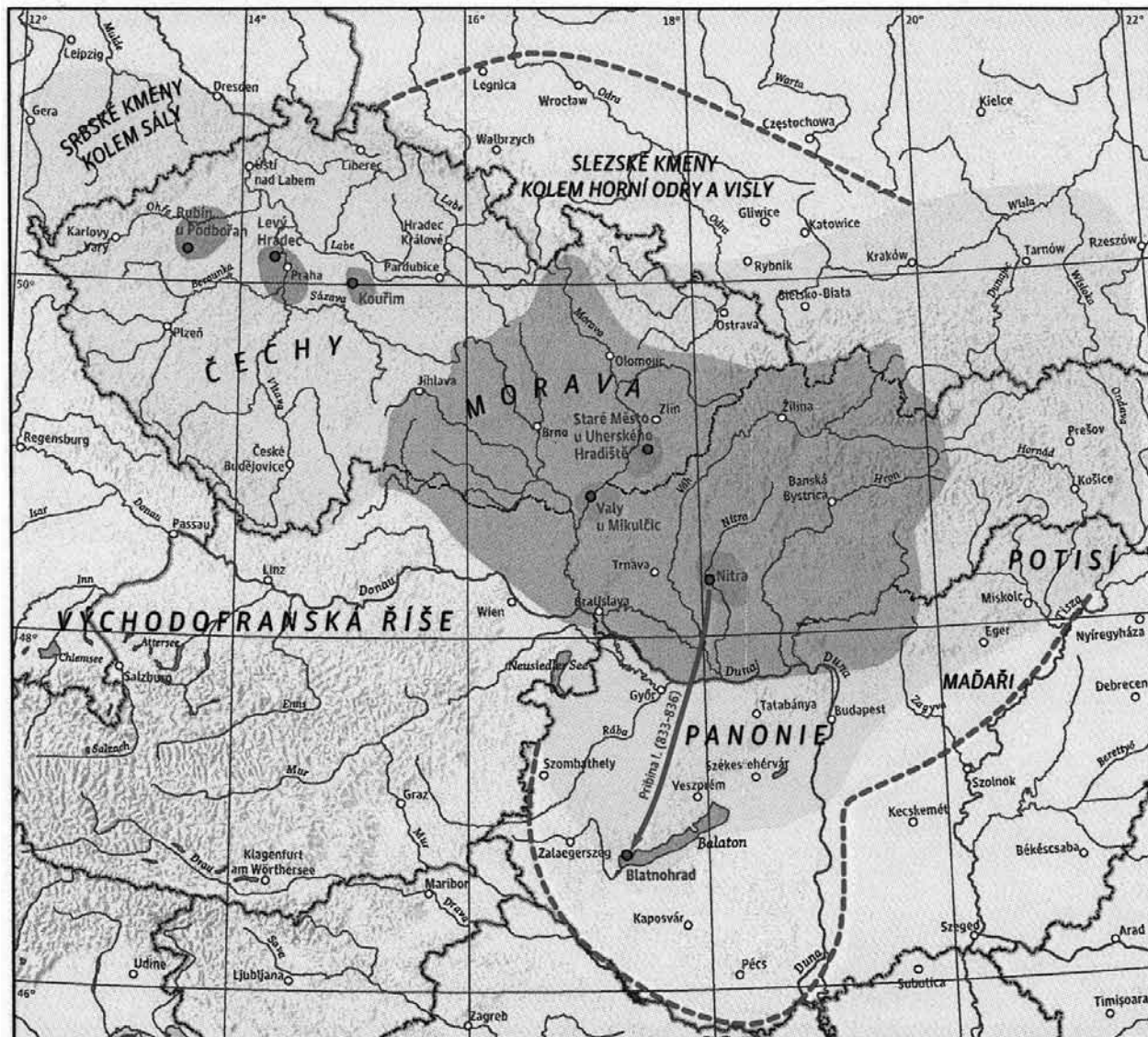
18 *Přehled československých dějin*, II/2, ŘÍHA, Oldřich – MESÁROŠ, Julius (Eds.), Praha 1960, mapka Území Slovanů v V. a X. století; KLÍMOVÁ, Eva, c. d., s. 19; *Přehled dějin Československa*, PURŠ, Jaroslav – KROPIĀK, Miroslav (Eds.), Praha 1980, mapka bez názvu; VANÍČEK, Vratislav – ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ Ivana – RADA, Ivan, *Dějiny země Koruny české I*, Praha 1992, mapka Velkomoravská říše, ISBN 80-85192-29-2, 80-85192-28-4; KÖNY, Peter a kol., *Dejiny Uhorska*. Prešov 2013, s. I (za s. 160), ISBN 978-80-555-0921-1.

19 *Velká Morava – Obrázky*. Dostupné z: www.obrazky.cz/?q=velk%C3%A1%20morava&fulltext&mm=2#utm_source=search.seznam.cz&utm_medium=hint&utm_term=velk%C3%A1%20morava&utm_content=obrazky [cit. 2018-02-14]; Územní vývoj Velké Moravy. Dostupné z www.moraviamagna.cz/mapky/m_uzemvm.htm [cit. 2018-02-14].

Obr. 4 Velká Morava na mapě Území Slovanů v V. a X. století (Přehled československých dějin, II/2, ŘÍHA, Oldřich – MESÁROŠ, Julius (Eds.), Praha 1960)

II.2 VELKÁ MORAVA V 9. STOLETÍ

Obr. 5 Mapa II. 2 Velká Morava v 9. století (SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., Akademický atlas českých dějin, Praha 2014, s. 39)

MAPY PANSTVÍ SLAVNÍKOVČŮ NA SKLONKU 10. STOLETÍ

Slavníkovci a jejich panství (doména) rezonuje v historiografii českých dějin raného středověku již od poloviny 19. století.²⁰ Podle kronikáře Kosmase, z něhož historikové výrazně čerpali, se Slavníkovské panství rozkládalo na poměrně velké části Čech: Sídlem tohoto znamenitého knížete byla Libice, ležící v místě, kde řeka Cidlina trátí své jméno, ústíc do volnějšího toku Labe. Knížectví jeho mělo tyto hranice: na západ proti Čechům potok Surinu

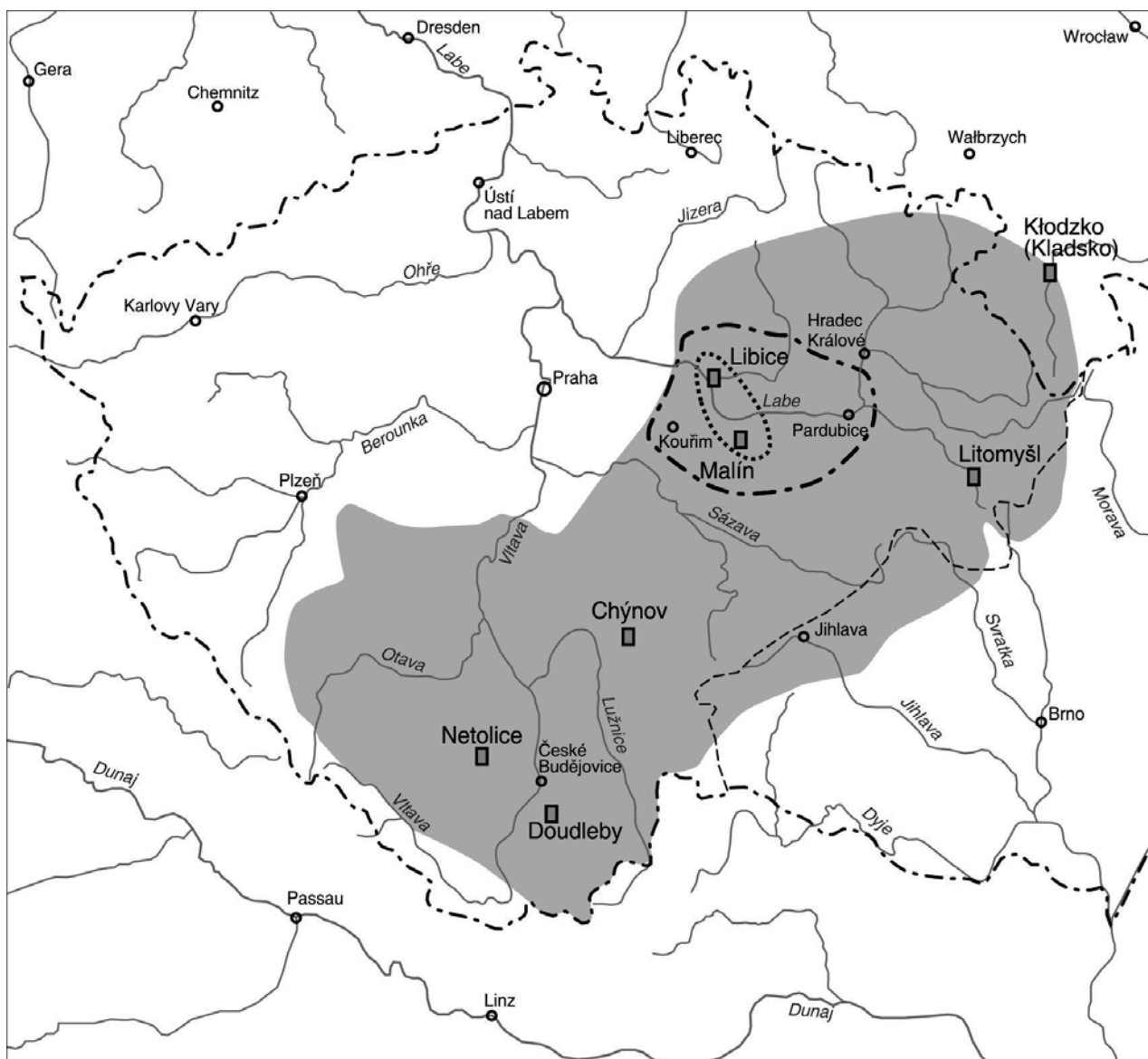
a hrad, ležící na hoře, jež slove Oseka, při řece Mži. Rovněž na jižní straně proti Rakousům tyto pomezí hrady: Chýnov, Doudleby a Netolice až doprostřed hvozdu; k východu proti zemi moravské hrad pod pomezím hvozdem ležící, jménem Litomyšl, až k potoku Svitavě, tekoucím středem hvozdu; na sever proti Polsku hrad Kladsko, ležící nad řekou Nisou.²¹

Tato teorie se odrážela v odborné literatuře až do devadesátých let 20. století, v kartografickém znázornění se objevila teprve po polovině 20. století. Jejím zastáncem

²⁰ Vývoj názorů v pracích jednotlivých autorů na problematiku Slavníkovců a jejich domény přehledně shrnuje LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk, *Slavníkovci, mýtus českého dějepisceví*. 2. vyd. Praha 2005, ISBN 80-7277-117-5.

²¹ BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk (Eds.), *Kosmova kronika česká*. Praha 1972, s. 48.

Kartografické znázornění předpokládaného rozsahu panství Slavníkovců

- panství Slavníkovců v rozsahu dle Kosmovy kroniky
- zmenšený rozsah panství Slavníkovců s Kouřimskem
- zmenšený rozsah panství Slavníkovců bez Kouřimska
- domnělé slavníkovské hradiště

Obr. 6 Mapa předpokládaného rozsahu Slavníkovského panství Evy Semotanové, 2016 (kartografické zpracování Marcela Havelkové)

byl především již jmenovaný archeolog Rudolf Turek. Přestože v osmdesátých letech 20. století představy o menším rozsahu Slavníkovského panství do kartografického znázornění již pronikaly, teprve po Turkově smrti (roku 1991) se archeologové s ohledem na nové archeologické nálezy a poznatky začali od této teorie razantně odklánět a postupně formovali nový pohled na Slavníkovské panství, jehož prostor výrazně zmenšili na okolí Libice nad Cidlinou a Malína.²²

Kartografické znázornění Slavníkovského panství se poprvé objevilo ve Školním atlasu československých dějin z roku 1959, a to v jeho maximálním rozsahu dle Kosmase a Rudolfa Turka. Ve vědeckém Atlasu československých dějin z roku 1965 je Slavníkovské panství zachyceno jen velmi schematicky na dvou vedlejších mapkách malých měřítek v rámci mapového listu č. 4 Politické poměry za raného a vrcholného feudalismu, avšak rovněž ve zmíněném rozsahu.

Zmenšení Slavníkovského panství lze spatřit již v Dějepisném atlasu pro 5. ročník z roku 1980, kde je na mapě s názvem Český stát v 10. – 12. století vyznačeno dané území jako ovál kolem Kouřimi a Libice o poloměru asi deseti až dvaceti kilometrů. Je zřejmé, že souběžně vycházející školní dějepisné atlasy znázorňovaly slavníkovské panství odlišně, pravděpodobně s ohledem na rozdílnost autorů a přijímání variabilních odborných názorů na danou problematiku. Od devadesátých let 20. století se do školních dějepisných atlasů pro základní a střední školy a posléze i do atlasů pro veřejnost promítly změny v pojetí dějinného vývoje a posun historického diskursu. Rozsah slavníkovského panství se na mapách dále zmenšoval a Kouřim do území Slavníkovců nebyla zahrnutá. V Akademickém atlasu českých dějin je této problematice věnována mapa II. 5 Kosmův popis slavníkovského panství – fikce versus realita. Rozsah panství je omezen na širší okolí dvou dosud jediných prokazatelně „slavníkovských“ hradišť – Libice a Malína. Internetové znázornění Slavníkovského panství se od soudobého diskursu nikterak neodlišuje.²³

V kartografickém znázornění Slavníkovské domény lze tedy od poloviny 20. století spatřovat tři hlavní směry: znázornění největšího myšleného rozsahu podle Kosmase, znázornění menšího rozsahu s Kouřimi a znázornění

22 TUREK, Rudolf, *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982; k novému prostoru Slavníkovského panství zejména SLÁMA, Jiří, Slavníkovci, významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století? *Archeologické rozhledy* 47, 1995, č. 2, s. 182-224; LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk, c. d.
23 MUSÍLEK, Jan, c. d. a další vydání. PURŠ, Jaroslav a kol., c. d., mapa 4 a) Politické poměry v X. až XII. století; KLÍMOVÁ, Eva, c. d., s. 20; SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., c. d., mapa II. 5 Kosmův popis Slavníkovského panství – fikce versus realita, s. 42; *Osídlení Čech a Slavníkovská doména. Druhá polovina 10. století*. Dostupné z www.moraviamagna.cz/mapky/m_Slavnikovci.htm [cit. 2018-02-14].

menšího rozsahu bez Kouřimi. Odras změn historického diskursu se v tomto případě vyskytuje již od osmdesátých let 20. století, celé desetiletí před zásadními názorovými vymezeními proti teorii Rudolfa Turka v odborné literatuře.²⁴

ZÁVĚREM

Dějepisné mapy, zejména ve smyslu dějepisné atlasové kartografie, odrážejí posuny a rozdílné výsledky základního výzkumu, názorovou diverzitu a vliv ideologicky orientovaných názorů a myšlenek. Tyto procesy jsou patrné již od druhé poloviny 19. století. Tištěné dějepisné mapy a atlasy, ale v současnosti i mapy na internetu, patří k silným nástrojům vytváření historického vědomí. Co do obsahu a kartografického zpracování se však internetové dějepisné mapy v podobě jednoduchých náčrtků nemohou srovnávat s mapami tradiční atlasové kartografie, popřípadě s mapami na internetových portálech jako výsledcích základního výzkumu (viz Archeologická mapa ČR aj.). Mapy k českým dějinám jsou na internetu obvykle znázorněné povšečně, s chybami v zákresu hranic, v terminologii a v zeměpisném názvosloví. Mnohdy cíleně manipulují s veřejným míněním a deformují úroveň historického poznání ve společnosti.²⁵

V předložené studii bylo možné uvést jen základní, přehledné údaje o sledované problematice, jak se jeví v dějepisné kartografii. Samostatným tématem by mohl být podrobnější pohled na tematiku, obsah a odraz historických diskursů v dějepisných mapách v odborných publikacích, studiích či v učebnicích.

Práce je dedikována projektu NAKI II, Český historický atlas, č. DG16P02H010.

LITERATURA A ZDROJE

- [1] BLÁHA, Jan – KOPP, Jan – PTÁČEK, Jan – SEMOTANOVÁ, Eva, Diskuse o kartografické produkci pro školy I., *Geografické rozhledy* 25, 2015, č. 1, s. 20–21.
- [2] KÖNYA, Peter a kol., *Dejiny Uhorska*. Prešov 2013, 787 s., ISBN 978-80-555-0921-1.
- [3] KOUŘIL, Pavel a kol., *Velká Morava a počátky křesťanství*. Brno 2014, 518 s. ISBN 978-8086023-53-3.
- [4] LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk, *Slavníkovci, mýtus českého dějepisectví*. 2. vyd. Praha 2005, 173 s., ISBN 80-7277-117-5.
- [5] MOČIČKOVÁ, Jitka, Dějepisné atlasy v Čechách, součást evropské

24 Podrobně SEMOTANOVÁ, Eva, Slavníkovská doména v historické kartografii. In: *Historiografické a historické problémy středověku*. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan – ŠIMŮNEK, Robert (Eds.). Praha 2016, s. 26–31, s mapou panství. ISBN 978-80-7286-297-9 236 s.

25 Pokusem o změnu této skutečnosti je tvorba portálu Český historický atlas v rámci projektu NAKI II, č. DG16P02H010. Základní informace o projektu jsou dostupné z <<http://peso.fsv.cvut.cz/naki/cha/index.html>> [cit. 2018-02-14].

- atlasové kartografie 19. století. In: *Rozpravy NTM 225. Z dějin geodézie a kartografie 18*, ŠVEJDA, Antonín (Ed.), Praha 2016, s. 45–60.
- [6] MOČIČKOVÁ, Jitka, Historický atlas revolučního hnutí – historicko-kartografické dílo jako nástroj politické propagandy v Československu 50. let 20. století, *Historická geografie* 42, 2016, č. 2, s. 329–368.
- [7] *Přehled československých dějin*, II/2, ŘÍHA, Oldřich – MESÁROŠ, Julius (Eds.), Praha 1960, s. 793–1362.
- [8] *Přehled dějin Československa*, I/1, PURŠ, Jaroslav – KROPILÁK, Miroslav (Eds.), Praha 1980, 645 s.
- [9] TUREK, Rudolf, *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982, 180 s.
- [10] SEMOTANOVÁ, Eva, Slavníkovská doména v historické kartografii. In: *Historiografické a historické problémy středověku*. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan – ŠIMŮNEK, Robert (Eds.), Praha 2016, s. 26–31. ISBN 978-80-7286-297-9 236 s.
- [11] SEMOTANOVÁ, Eva, Tři dějepisné mapy Aleše Pařízka z konce 18. století. In: *Historická geografie* 32, ŠIMŮNEK, Robert (Ed.), Praha 2003, s. 69–92.
- [12] SEMOTANOVÁ, Eva, Dějiny, současnost a perspektivy rekonstrukčních map. In: *Historická geografie* 34, ŠIMŮNEK, Robert (Ed.), Praha 2007, s. 197–215.
- [13] SEMOTANOVÁ, Eva, František Palacký a historická geografie. In: *František Palacký 1798/1998, dějiny a dnešek*, ŠMAHEL, František – DOLEŽALOVÁ, Eva (Eds.), Praha 1999, s. 189–197, ISBN 80-7286-003-8.
- [14] SLÁMA, Jiří, Slavníkovci, významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století? *Archeologické rozhledy* 47, 1995, č. 2, s. 182–224.
- [15] TŘEŠTÍK, Dušan, *Počátky Přemyslovců*. Praha 1997, 658 s., ISBN 80-7106-138-7.
- [16] TUREK, Rudolf, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963, 335 s.
- [17] TUREK, Rudolf, *Čechy v raném středověku*. Praha 1982, 251 s.
- [18] TUREK, Rudolf, Kmenová území v Čechách, *Časopis Národního muzea* 121, 1952, s. 13–50.
- [19] VANČURA, Jiří, *Hradčany, Pražský hrad*. Praha 1976, 319 s.
- [20] VANÍČEK, Vratislav – ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ Ivana – RADA, Ivan, *Dějiny země Koruny české I.*, Praha 1992, 304 s., ISBN 80-85192-29-2, 80-85192-28-4.
- [21] *Archeologická mapa ČR*. Dostupná z < www.lib.cas.cz/dh/db/archeologicka-mapa-ceske-republiky/ > [cit. 2018-02-14].
- [22] BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk (Eds.), *Kosmova kronika česká*. Praha 1972, 261 s.
- [23] *Československý vojenský atlas*, Praha 1965 (1966 rejstřík), 376 s.
- [24] *Český historický atlas*. Dostupné z < <http://peso.fsv.cvut.cz/naki/cha/index.html> > [cit. 2018-02-14].
- [25] KAMENÍČEK, František – HORÁK, Bohuslav, *Historicko-zeměpisný atlas školní*. Praha 1921, 48 s.
- [26] KLÍMOVÁ, Eva (1. vyd. MEDKOVÁ, Marie, Praha 1980), *Dějepisný atlas pro 5. ročník*. 6. vyd. Praha 1989, 24 s., ISBN 80-7011-003-3.
- [27] MUSÍLEK, Jan, *Školní atlas československých dějin*, Praha 1959, 62 s.
- [28] *Osídlení Čech a Slavníkovská doména. Druhá polovina 10. století*. Dostupné z www.moraviamagna.cz/mapky/m_Slavnikovci.htm [cit. 2018-02-14].
- [29] *Předpokládaná česká kmenová území (po korekci). 8. až 11. století. Předpokládaná kmenová území. Poslední verze teorie o českých kmenech podle Rudolfa Turka (1982, s. 40) s korekcí Petra Randuse (2007)*. Dostupné z www.moraviamagna.cz/mapky/m_ckmenu.htm; http://www.moraviamagna.cz/mapky/m_cmyty.htm [cit. 2018-02-14].
- [30] PURŠ, Jaroslav a kol., *Atlas československých dějin*. Praha 1965, 39 s. a 45 map.
- [31] SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří a kol., *Akademický atlas českých dějin*. Praha 2014, 559 s., ISBN 978-80-200-2183-3.
- [32] *Tunel Blanka z pohledu archeologů – záchranný výzkum v letech 2008–2014*. Dostupné < www.arup.cas.cz/?p=27101 > [cit. 2018-02-14].
- [33] *Územní vývoj Velké Moravy*. Dostupné z www.moraviamagna.cz/mapky/m_uzemvm.htm [cit. 2018-02-14].
- [34] *Velká Morava – Obrázky*. Dostupné z: www.obrazky.cz/?q=velk%C3%A1%20morava&fulltext&mm=2#utm_source=search.seznam.cz&utm_medium=hint&utm_term=velk%C3%A1%20morava&utm_content=obrazky [cit. 2018-02-14].
- [35] VOCEL, Jan Erazim, *Pravěk země české*. Praha 1868, 576 s.